DE LA STILISTICĂ LA LITERATURĂ

Olimpia BERCA

Profesorul Ştefan Munteanu, unul dintre reprezentanţii de frunte ai lingvisticii contemporane româneşti, autor al mai multor lucrări originale, de mare densitate (*Stil şi expresivitate poetică*, 1972 – Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu" al Academiei Române; *Istoria limbii române literare*, în colaborare cu Vasile Ţâra, 1978, 1983; *Limba română artistică*, 1981; *Introducere în stilistica operei literare*, 1995*; Studii de lingvistică şi stilistică*, 1998; *Cuvînt şi cultură*, 2000; *Scrieri alese*, 2003; *Lingvistică şi stilistică*, 2005; *Limbă şi cultură*, 2006), s-a remarcat prin efortul de a păstra echilibrul între teorie şi analiză şi prin încercarea de a oferi o viziune unitară cu privire la esenţa limbajului artistic. Temperamentul său ştiinţific, de evidentă factură clasică, înţelegerea faţă de text şi perspectiva enciclopedică, trăsături ce îi caracterizează studiile din domeniul lingvisticii (al stilisticii, în speţă), sunt constante pe care le regăsim şi în volumele din afara preocupărilor de strictă specialitate. Ne referim la *Scrisori vieneze*, 1992 şi la *Scrisori din Vindobona*, 2000, cărţi prilejuite de un lectorat la Viena şi receptate de critică atât ca jurnal al unei experienţe culturale, cât şi ca un reuşit exerciţiu de proză literară, deopotrivă instructiv şi delectiv.

Recent, profesorul a tipărit o nouă lucrare, *Pagini de memorial*, Editura Amphora, Timişoara, 2006. Ea comprimă (pe un spaţiu tipografic restrâns: 125 pagini) câteva evenimente de biografie, dezvăluind, totodată, personalitatea, preocupările şi simţămintele autorului.

BDD-A12933 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:44 UTC)

Spre deosebire de cărţile anterioare, precis delimitate în domeniul lor, „paginile de memorial” sunt o scriere oarecum de mijloc, situată în intervalul dintre *opera riguroasă* a savantului, a cercetătorului limbii şi stilului, şi *discursul prozastic*, întemeiat (acesta din urmă) nu pe observarea fenomenului artistic în realizarea sa verbală, ci pe actualizarea propriului impuls literar. Autorul nu lasă nici enunţul ştiinţific să se desfăşoare de la sine – îl alternează cu inserţii din alte stiluri (eseistic, artistic, epistolar etc.) şi intervine cu divagaţii referenţial-conative (date despre o clădire istorică, un eveniment, o personalitate etc.), acolo unde domină funcţia emotiv-evocativă. Am putea spune, astfel, că textul „memorialistic” este mai degrabă *un* demers *eseistic*: un comentariu stimulat de mişcările neprevăzute ale memoriei afective şi de legăturile secrete, inefabile, dintre oameni, impresii şi lucruri.

Aşa se face că cele trei părţi ale *Paginilor de memorial* (*Copii după natură*; *Note anacronice* şi *Incursiune în vremuri vechi şi revenire acasă*) oferă o paletă variată de subiecte, cum ar fi: privire în „lumea” copilăriei (*Fîntîni în cîmp*; *Gheorghică* etc.); note despre peisajul natal al Bucovinei de nord, ondulat lin, acoperit cu păduri seculare şi străbătut de izvoare bogate (Codrul Cosminului); creionarea portretului celor ce i-au întovărăşit naratorului primii ani de viaţă sau adolescenţa (fratele Vasile, vărul Gheorghică, prietenul de şcoală Tinu Popescu). Este evocată, apoi, întâlnirea cu Viena şi cu lumea ei (*Viena, o lume într-o nucă*); descoperim meditaţii asupra timpului în gândirea lui Eminescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi sau Ion Pillat (*Metafore ale timpului*), observaţii referitoare la un cuplu oarecare (*În gara Simeria*) etc.

Dar suprafaţa cea mai mare a volumului este ocupată de consemnările culturale, presărate peste tot în text. Asemenea unui glas secund, vocea comentatorului mută faptul frust al realităţii *imediate* (al ontologicului), în planul livresc, construit,

BDD-A12933 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:44 UTC)

în planul cunoaşterii *intermediate*. Astfel, „paginile memoriale" nu sunt doar *evocatoare*, ci şi, într-un fel aparte, *erudite*: dincolo de umbrele amintirii, amestecându-se cu ele, ne surprinde mulţimea datelor, a informaţiilor, pe care autorul le-a acumulat de-a lungul anilor şi pe care le inserează în propriul enunţ, într-o admirabilă construcţie intertextuală. Aş adăuga faptul că intertextul nu este niciodată pasiv, ci *dinamic*, apare ca rezonator al celui ce scrie, iscat de nevoia acestuia de *a-şi împărtăşi* reflecţiile, de a-l informa pe lector. Principala caracteristică a textului, elementul care îl animă, este, aşadar, *capacitatea de a comunica*. Autorul nu îl uită niciodată pe celălalt, pe cel căruia i se adresează – destinatar mai degrabă virtual, dar şi prezent -, îi relatează, îi explică, îi povesteşte, *îi cere participarea*. Impresia e augmentată atunci când ascultătorul-partener e chiar numit („stau de vorbă, pe o bancă din parcul înverzit, cu un prieten aflat în trecere prin Viena", „*Lasciate ogni speranza*", 97); relatarea ia forma unui *dialog*, în care sunt cuprinse formulele *fatice* de rigoare, cu funcţia de a menţine raportul de schimb informativ: „*Te rog să mă urmăreşti* şi să mă întrerupi dacă şi unde socoteşti că nu aş avea dreptate" (98); „n-aş vrea să mă *taxezi* drept cinic…"(98); „*dacă nu ai nimic împotrivă*" (99) etc. Altă dată, calitatea profesională a interlocutorului e implicată în dedicaţie („Lui Valentin Taşcu" etc.) şi, în acest caz, *dialogul* se desfăşoară între specialişti. Vom observa că secvenţele fatice nu mai au rolul de a propulsa comunicarea, ci de a întări adevărul celor afirmate de cei doi (pseudo) preopinenţi: „*Evident*, dar altceva mă frapează în această dispută" (107); „*Nu m-ai înţeles*…" (107); "*Ei, da*, mi-ai furnizat un argument la care nu mă gîndeam"(108); „*Sigur că da*…" (109) (în eseul *Stil hagiografic şi spirit critic*).

Plimbarea la care autorul ne invită prin Viena înseamnă cu adevărat contactul cu o întreagă lume („o lume într-o nucă", spune Ştefan Munteanu, amintindu-şi de Gottfried Heindl):

BDD-A12933 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:44 UTC)

privim, împreună cu scriitorul, edificiile importante, ni se vorbeşte despre spiritul străzii sau despre oamenii locului şi, detailat, despre cei care, în cursul timpului, au mai trecut pe acolo. În primul rând, despre români, începând cu Ienăchiţă Văcărescu ori Dinicu Golescu, şi continuând cu Slavici, Eminescu, Titu Maiorescu, Ciprian Porumbescu, Enescu sau Lucian Blaga. Urmele multora mai există încă, împreună cu cele ale unui Mozart, Strauss, Grillparzer, Richard Wagner şi ale altor oameni de seamă, săpate în amintirea instituţiilor de cultură, păstrate de memoria străzilor, contribuind la ceea ce constituie, astăzi, pentru vizitatorul modern, prestanţa şi atracţia spirituală ale Vienei.

Încercând să le descopere, autorul îşi defineşte profilul sufletesc şi intelectual. El se simte atras de capitala austriacă (ce oferă cu parcimonie privitorului intervenţia arhitecturii moderne, de beton şi sticlă), metropolă ce „respiră un aer mai degrabă romanic – sau mai exact spus european – având rădăcini în cultura antică…" (78-79) şi, totodată, păstrează aerul inconfundabil de *Dorf* (este „un sat mare", spun vienezii, cu mândrie, despre capitala lor). Or, ştim nu numai din scrierile de dinainte ale lui Ştefan Munteanu, dar şi din multe pagini ale „memorialului" cât de ataşat s-a declarat memorialistul, pe de o parte, de fondul „ancestral" al propriului popor, de aşa-numita, altădată, „matcă stilistică", „generatoare şi modelatoare de atitudini şi comportamente umane" (*Fîntâni în cîmp*, 12), şi, pe de alta, de valorile civilizaţiei antice, atât de bine conservate în „Vindobona" (v., de pildă, *„Lasciate ogni speranza…"*).

Cum era de aşteptat, numeroase sunt în textul volumului meditaţiile cu privire la limbajul artistic şi, implicit, la literatură. Fie că e tulburat de nostalgia copilăriei ori de imaginea pierdută a unui vechi prieten, fie că e surprins de o întâlnire neaşteptată, ce aduce în memorie imaginea locurilor altădată familiare, fie că, în sfârşit, străbate Viena, profesorul revine la ceea ce a făcut,

BDD-A12933 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:44 UTC)

în fond, o viaţă: încearcă să desluşească tainele funcţionării limbajului. La intervale, el îşi opreşte relatarea şi, fără emfază ori pedanterie, deschide o paranteză. Nu este o paranteză întâmplătoare şi nici impusă de vreo strategie textuală: autorul îşi (re)*trăieşte,* în text, biografia (cu întâmplările ei) şi *trăieşte*, concomitent, viaţa cărţilor. Între narator şi lumea paralelă a paginii scrise, a faptului de cultură, în genere, există o comunicare permanentă, căci, aidoma altor oameni ai literelor, el „suferă" de *ortofilie,* ca să reluăm un termen pomenit chiar în volum, „iar acela care suferă de ea face parte din acea categorie de oameni şcoliţi pentru care cuvîntul scris şi trimis în lume are ceva sacru în el, întrucît e încărcat cu povara gîndului împărtăşit cu sentimentul răspunderii morale" (113).

Atmosfera pe care o respiră textele este, şi ea, asemenea tematicii, diversă: cumpănit nostalgică, în rememorări, gravă, când se susţine o idee sau se comentează un fapt din universul ştiinţelor, şi, adesea, ironică. Ironia practicată de Ştefan Munteanu este, însă, întotdeauna, cenzurată de temperamentul său echilibrat: inteligentă, disimulată, nu o dată întoarsă spre cel ce istoriseşte.

Aş remarca piesa *În gara Simeria*, o mică bijuterie, proba unui fin observator şi, totodată, a unui excelent cunoscător al mecanismelor limbajului artistic. În câteva tuşe (surprinzând detalii fizice sau mici gesturi), esenţiale în devoalarea adevărurilor psihologice şi general comportamentale, prozatorul construieşte un posibil traseu existenţial. O descriere rapidă, reproducerea unui dialog ori, pe alocuri, completările, imperceptibil ironice ale naratorului şi, iată, se conturează personajele (un cuplu tânăr, poposit, ca şi autorul, în sala de aşteptare a gării). Sunt tipuri umane distincte, fiecare cu personalitatea sa: „…o femeie tînără, delicată, cu un aer copilăresc şi puţin distrat", şi partenerul, ce „arăta a om bine hrănit, învederînd oarecari indicii de obezitate pretimpurie. Stătea răsturnat în

BDD-A12933 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:44 UTC)

fotoliu, cu ceafa sprijinit de partea superioară a spătarului şi cu picioarele răşchirate" (20). Schimbul de replici dintre ei, reacţiile fiecăruia, notate minuţios, apoi mişcarea furişată a bărbatului şi încercarea lui de a „strecura" în spatele fotoliului cotorul unui măr pe care-l mâncase, urmate de exclamaţia scurtă („discretă") a femeii, de replica ei dezamăgită („Vai"!), construiesc excelent atmosfera.

În aceste „pagini de memorial", autorul nu-şi trădează, nici o clipă, vocaţia de cercetător al limbii şi stilului. Însă, în egală măsură, el nu-şi poate uita nici chemarea de prozator. Chemare de multe ori, probabil, amânată, deseori, poate, pusă la îndoială, dar mereu trează.

Banat, 7/2007

BDD-A12933 © 2010 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:44 UTC)